

І.І. Погорська

*доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник Інституту світової
економіки і міжнародних відносин НАН України*

Д.М. Лакішик

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України*

ЦІННІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується поняття «суверенітет», при цьому особлива увага звернена на такі питання як приналежність суверенітету (чи належить він населенню або ж територіальному утворенню), критерії суверенної держави, а також виклики традиційної ідеї суверенітету, які, можливо, вимагають перегляду самої концепції суверенітету.

Ключові слова: національний суверенітет, держава, глобалізація.

Ідея національного суверенітету є традиційною фундаментальною ціннісною підвалиною формування зовнішньої політики держави. Розумінням нацією, як політичною спільнотою, власного призначення, ролі та цінностей сприяє веденню ефективної гри на просторах міжнародних взаємодій, посилює ступінь реалістичності останньої. З теоретичних позицій термін «суверенітет» тлумачиться як наявність абсолютної (від якої залежать усі) та неподільної влади (яка не залежить ні від кого, крім себе). Суверенітет водночас є вищою владою й водночас першоджерельною владою. З часів Гоббса проблематика суверенітету дебатується в межах двох провідних концепцій. Першою є концепція національного суверенітету з опорою на поняття “нація”, де пропонується її розуміння як

неподільної та відмінної колективної сутності індивідів, які складають останню. Другою визначено концепцію народного суверенітету, де носієм суверенітету є народ, що розглядається як конкретна спільнота громадян, які поєднані відносинами щодо спільного соціального контракту. Обидва варіанти трактуються з позицій визначення репрезентаційної сутності. Перша позиція передбачає тлумачення, за яким суверенітет належить нації. Тобто абстрактної сутності, що становлять люди, які живуть на даній території в даний момент часу та підтримують зв'язок поколінь. Друга позиція акцентувала на доцільності використання поняття «народ». Народний суверенітет тлумачиться як такий, що належить народу – реальної сутності, визначеної як групу людей, які живуть на даній території. У першому варіанті приведення до дії прямої демократії неможливе. У другому – теоретично можливо, але ускладнено з позицій практики. Тому з функціональних позицій перевага віддається репрезентативній формі демократії.

Разом з тим варто, зазначити, що відмінність між двома варіантами часто трактується в сучасних демократіях (зокрема, у Франції) як несправедлива. Відповідним чином компроміс полягає у такому визначенні: національний суверенітет належить народу. Пов'язаність національного суверенітету із національною ідентичністю традиційно спричиняє рефлексію на чинники територіальної цілісності та незалежності нації як підвалину національної державності. Гуго Гротіус поміж перших фахівців визначив, що суверенним є територіальний порядок вільний від зовнішнього контролю. Надто тривалий історичний період домінування Вестфальської моделі світоустрою це твердження не викликало суттєвих заперечень, однак сучасний світовий простір представлений не лише класичними національними державами, але й інтегративними утвореннями, які не відповідають класичному політико-територіальному зразку. Дієве наповнення міжнародних взаємодій відбувається як за рахунок традиційних акторів, так і нових нетрадиційних гравців. На практиці даний процес веде до зменшення в діях цих акторів рефлексії на вертикальний авторитет держави над

власною територією на користь транснаціональних сил. Тобто акцент зміщується в бік горизонтальної влади. Таким чином, нині є сенс говорити про нову екстратериторіальність влади й мобільність як вирішальний стратегічний чинник у боротьбі за владу. В ієрархії глобальних потужностей місця на вершині посідають ті актори, рівень організації діяльності яких зменшує залежність від простору. Актори, не так прив'язані до місця, вільніші в розміщенні свого владного потенціалу. З другого боку, певна «віртуальність» не звільняє національних акторів від традиційних функцій, насамперед захисту території. Тому поняття простору конкретизується і через територіальні, і через політичні виміри. Разом із мережевими характеристиками системи глобальних взаємодій виявляються й тенденції до системної ієрархізації. Використання просторово-організаційного підходу дає змогу зафіксувати відрив соціальної практики від території принциповою рисою доби глобалізації. Результат її прояву на практичному рівні міжнародних контактів постає у вигляді проблеми організації глобальної влади та її дефіциту, а стискування простору й часу відкриває кордони, змінюючи контактні механізми. Радикальніший, аніж територіальний, посттериторіальний простір уявляється простором політичних можливостей, де практика прямої участі громадян у соціальній взаємодії стає альтернативою глобальної політики. Отже, у формуванні зовнішньополітичних стратегій істеблїшмент повинен враховувати, що реалізація “суверенної” влади неможлива поза володіння ресурсами на її здійснення. Чим меншими є останні, тим більшим стає номінальний суверенітет [1].

У внутрішньому вимірі суверенітет подається як ідея остаточної й абсолютної влади в політичному співтоваристві. Тут суверенітет і держава пов'язані нерозривно. Зовнішній вимір суверенітету визначається, насамперед, як конституційна незалежність, як влада, джерелом якої є конституція держави. Отже, суверенітет виражається в правовій, а не у фізичній реальності. У дійсності дослідники двох вимірів доходять висновку, що центральна роль суверенітету як організуючого

*Цінність національного суверенітету в теорії та практиці
зовнішньої політики сучасної держави*

принципу в системі міжнародних відносин, по суті, залишається без змін. Можливо, однак це положення вимагає доказів. З другого боку, суверенітет уже не сприймається як щось дане, фіксоване, недоторканне. Тема зміни (розмивання, зникнення) національного суверенітету розглядається в основному в межах вивчення глобалізації та процесу становлення нового світового порядку, а також у зв'язку з військовими діями щодо окремих країн. Однак причини трансформації суверенних прерогатив держави досліджені недостатньо глибоко і повно. Трансформації національного суверенітету представлені як процес, що відбувається під впливом потужних наднаціональних сил. Але важливим є й такий аспект: суверенітет великою мірою скорочується добровільно самими національними державами. Таким чином, є сенс зафіксувати двосторонній характер трансформації суверенітету в умовах глобалізації. З одного боку, посилюються фактори, що викликають скорочення номенклатури й обсягу суверенних повноважень держав, з другого – більшість держав добровільно йдуть на обмеження свого суверенітету [2].

З позицій міжнародно-політичної практики під суверенітетом у політичній науці розуміється найважливіша ознака держави, що виражається в його повній самостійності, верховенстві у внутрішній і незалежності у зовнішній політиці. Перші трактування цього поняття, зокрема, як постійної і абсолютної влади держави, з'явилися ще на початку Нового часу. Практичний зміст поняття “суверенітет” постійно змінювався залежно від того, хто виступав вищим сувереном – феодалний монарх, освічений абсолютний монарх, який виступав від імені народу, або ж сама нація. З утвердженням Вестфальської системи міжнародних відносин принципи суверенності держав отримали загальноєвропейське визнання. Включення до Статуту ООН та інших положень міжнародних документів про суверенну рівність держав і про право націй на самовизначення сприяло зміцненню ідеї національного суверенітету в міжнародних відносинах. Зокрема, це втілювалось у неприйнятті світовим співтовариством будь-якої

агресії і порушення державного суверенітету заради досягнення ідеологічних цілей. Необхідність комплексного переосмислення і переоцінки практичного змісту поняття “суверенітет” на сучасному історичному етапі обумовлюється виникненням світового політичного співтовариства, уточненням принципів приватних суверенітетів, принципів їх поєднання один з одним і побудови їх ієрархії, а також діями на міжнародній арені нових акторів – конкурентів держави (ТНК, недержавних організацій і наднаціональних структур). Технології, торгівля, транспорт, міжнародний капітал облупують світ новими мережевими зв'язками і роблять кордони держав прозорими. Унаслідок скорочується обсяг національного суверенітету і підривається статус держави як головного суб'єкта міжнародних відносин. Таким чином, зміни в продуктивних силах спричиняють зміни всіх інших сфер життя, включаючи політичну сферу. Трансформації відбуваються в моделях поведінки як держав, корпорацій і груп, так і людини як носія політичної культури й учасника глобальних комунікативних процесів [2].

Скорочення обсягу суверенних прерогатив держави має як позитивні, так і негативні наслідки. При цьому баланс позитивів і негативів є відмінним для різних країн, регіонів, територій і навіть верств суспільства. Звідси – неоднозначне ставлення до глобалізації, акцент на її хаотичності. Створюючи контури нового порядку, глобалізація ламає колишні, причому швидкість руйнування старих відносин часто дуже випереджає зведення нових. Зокрема, у низці країн це наочно виявляється в зламі традиційної ідеології, заснованої на сакралізації батьківщини і нації завдяки поширенню альтернативних національних переваг та ідентифікацій. Проте ефективної заміни ідеологій ще не відбулось. Одна з головних причин глобально-системної нестійкості полягає в тому, що політичні інститути відстають від економіки, яка переросла межі національних кордонів, потребує наднаціонального планування і спільного контролю за джерелами коливань ринків. Напрямо, форми і наслідки світових процесів будуть залежати від мінливого балансу сил, від стратегії, яку виберуть ті чи інші країни та об'єднання, від

різних геополітичних чинників і комбінацій. Відповідно, ті, хто прагне зайняти значущі позиції у взаємозалежному і мінливому світі, повинні прогнозувати і передбачати тенденції, використовуючи їх у власних інтересах.

Одним з актуалізованих напрямків сучасних досліджень є взаємозв'язок глобалізації, суверенітету і націоналізму. На практиці суверенні права і повноваження держав і націй завжди обмежувалися різними чинниками. Нині твердження про повну свободу дій держав неправильне навіть теоретично. Обсяг внутрішнього суверенітету суттєво звужився де-юре – завдяки міжнародним домовленостям, де-факто – завдяки сформованим традиціям. Право вводити мито, забороняти або заохочувати ввезення чи вивезення товарів (капіталів), друкувати гроші, брати кредити та позичати, проголошувати або обмежувати політичні свободи, встановлювати правила проведення виборів, застосовувати смертну кару та вести військові дії – перестало визначатися тільки бажаннями самих держав. Можна констатувати, що сфера внутрішніх компетенцій держави, що регулюється тільки національним правом і звичаями, звужується, а міжнародне право розширюється. Так, за спостереженнями С. Стрендж, майже не залишилося сфери, у яку не втручалася б державна бюрократія. Суспільно-політичні процеси ніколи не йдуть однолінійно і лише в одному напрямку. Загальний вектор – це завжди складний баланс різноспрямованих змін, причому послаблення системи зазвичай супроводжується посиленням її окремих сторін. У сучасному світі більше немає єдиного державного, народного чи національного суверенітету. Суверенітет усе частіше ділиться між наднаціональними, національними, регіональними, а іноді й регіональними та муніципальними одиницями [3].

На процес трансформації національного суверенітету впливає низка чинників: технологічні й економічні зміни, глобальні проблеми людства, регіональна інтеграція, прагнення уникнути військових протистоянь, зростання кількості демократичних режимів. При цьому чинник добровільності в скороченні обсягу суверенних повноважень держави – серед них

один з найважливіших. Він не виключає впливу, іноді досить жорсткого, на країни-порушники міжнародних правил і домовленостей, а також прямого втручання у справи тих держав, які не в змозі розв'язати внутрішні конфлікти. Подібні дії світової спільноти або окремих країн і блоків також впливають на трансформацію суверенітету, створюючи прецеденти на майбутнє. Не останню роль у цьому процесі відіграє і світова громадська думка: адже чим ширше коло країн, які свідомо обмежують свій суверенітет для підвищення престижу й отримання цілком реальних переваг, тим не ефективнішою, здається політика держав, які не йдуть на такі обмеження. Процеси інтернаціоналізації вийшли на якісно новий рівень. Найбільший суверенітет, тобто найменші обмеження у використанні суверенних прав, нині мають держави ідеологічно й економічно закриті (Китай, Іран, Саудівська Аравія, деякі інші мусульманські країни, Північна Корея, Куба). Нерідко саме через наявність їх "суверенних прав" (серед них права створювати ядерну зброю) у світі виникають гострі конфлікти. У цілому ж навіть їх суверенітет починає звужуватися. Щодо розвинених держав, то тенденція делегування ними своїх повноважень регіональним і глобальним організаціям очевидна. Виняток становлять Сполучені Штати, які дозволяють собі часом ставити власні національні інтереси вище світових і союзницьких [4].

Отже, під впливом потужних чинників держава поступово поступається своїм місцем основного суверена більшим, зокрема, наднаціональним, утворенням і структурам. Надалі ця тенденція, на наш погляд, буде тільки посилюватися. Однак також очевидно, що в деяких сферах суверенітет буде звужуватися (наприклад, у питаннях економічної стратегії), а в деяких закріплюватись. Зокрема, зростатимуть етномовні, культурні та соціальні функції держави. Суверенітет залишиться одним з найважливіших принципів міжнародних відносин. Усередині самих держав різні політичні сили по-різному розуміють національні цілі, та й трактування загальних цілей можуть відрізнятись. На тлі скорочення обсягу національного

суверенітету простежується й тенденція зростання націоналізму, що втілюється в прагненні навіть найменших народів світу отримати власний національний суверенітет [4].

Зауважимо, що яким би м'яким не був зовнішній вплив на країни, у яких немає ресурсів для самостійних перетворень, він позначиться на їх суверенітеті. Обмеження суверенітету відбувається на двох рівнях: регіональному (країни, що розвиваються об'єднуються в регіональні спільноти, щоб разом відстоювати власні інтереси) і глобальному – у межах протистояння розвинених країн і тих, що розвиваються (проблема Північ-Південь). Тільки певне інституціональне рішення, урешті-решт, призведе до встановлення нового, більш-менш стабільного світового порядку. Для того, щоб такий світовий порядок став реальністю, повинен відбутися глибокий переворот у світогляді еліт і народів, унаслідок якого національні проблеми почнуть розглядатися крізь призму і в контексті загальних (регіональних і світових) завдань і проблем.

З позицій ведення практичної політики важливіше, що суверенітет є носієм такої риси, як функціональність, бо забезпечує відповідний рівень політичної свободи всередині держави та її незалежність від зовнішнього тиску. Архітектура Вестфальського договору, покладена в основу сучасної системи міжнародних взаємодій, визначила базовою одиницею міжнародних відносин і втіленням верховної влади суверенну державу. У зовнішньому вимірі такий суверенітет, насамперед, спрямований на регламентацію використання військової сили. Звідки й набуло популярності трактування війни як інструменту політики, що застосовується лише у випадку конфлікту між суверенними державами. Тобто з причин наявності зовнішнього, але не внутрішнього інтересу.

Державо-центричний підхід, який набув найбільшої популярності в середині ХХ ст. на теоретичній підвалині реалізму, демонструє намагання поєднати всі основні елементи суверенітету в єдиному акторі – суверенній державі. Так, К. Уолтц стверджує, що суверенна держава означає самостійність останньої в розв'язанні внутрішніх і зовнішніх проблем, по суті

– відсутність вищої міжнародної влади. Класична точка зору, втілена в реалістських і неореалістських розробках, передбачає розуміння суверенітету як фіксованого й екзогенного атрибуту, як абсолютного принципу. З практичної точки зору тут особлива увага звернена на системному порушенні досягнень Вестфальського суверенітету. Зовнішній суверенітет передбачає, що кожна держава лишається незалежною, формально рівною поміж низки інших. Де-факто практичний вимір світових взаємодій демонструє певну ієрархічність. Неореалісти звертають увагу на проблематику завдяки аналізу відносин світових потуг, які є суверенними та перебувають у відносинах анархії між собою, тоді як міжнародні структури визначаються з позицій основної політичної одиниці епохи. Ті актори, що не вписуються в класичну схему, розглядаються через залежність від провідних гравців. Критики даного підходу справедливо зауважують на тому факті, що держава вже не є єдиним актором міжнародних взаємодій, а входить до системи взаємозалежності з транснаціональними акторами й організаціями. Такі зсуви потребують системної реконцептуалізації [5, р. 79-128].

Академічні дослідження суверенітету за доби глобалізації актуалізують проблематику “нового суверенітету”. Принципова увага наукових експертів сфокусована на таких напрямках аналізування: фундаментальній природі суверенітету, перегляді класичної перспективи, підйомі конструктивістської альтернативи, уваги до ієрархії у міжнародних взаємодіях, реалізації форм змішаного чи обмеженого суверенітету. Комплексний аналіз відповідних досліджень дозволяє стверджувати, що суверенітет є набагато проблематичнішим поняттям, ніж в епоху домінування класичних моделей. Як один з видів владних відносин, суверенітет зберігає особливості взаємозв’язку внутрішнього і зовнішнього вимірів. За оцінкою провідного фахівця з даної проблематики С. Краснера, внутрішній вимір віддзеркалює необхідність ефективного контролю за територією держави, тоді як зовнішній вимір є передумовою для міжнародного визнання і передбачає відносини формальної рівності на міжнародній арені. З позицій

практики останній момент трактується в сенсі права управління (К. Уолс), як юридичний суверенітет (Р. Джексон), як міжнародно-правовий суверенітет (С. Краснер) [6, р. 179–210].

Інший напрямок виявлення дієвої сутності суверенітету – у якості характеристики відносин між державами. Так, наприклад Д. Лейк фіксує внутрішню ієрархію та зовнішню анархію двома обличчями «нового суверенітету» сучасності. Принципову критичність зберігають конструктивістські дослідження, що ефективним шляхом тлумачення реальності пропонують підхід до останньої як відлуння соціальних фактів, соціальних структур, які приводяться до дії завдяки практиці держав. Так, Дж. Раггі дуже справедливо вказує на принциповий недолік класичних підходів до суверенітету – відсутність генеруючого принципу. Ч. Тіллі, А. Вендт підкреслюють, що суверенітет у зовнішньому і внутрішньому вимірах є соціальнообумовленою рисою. Відтак суверенітет не є екзогенним щодо системи, але відтворюється на основі практики [7; 8].

Саме розуміння суверенітету як соціально конструйованого відкрило нові обрії для аналізування параметрів зовнішньої політики за доби глобалізації, бо суверенітет сам виникає значною мірою залежно від інших соціальних норм і практики. Наприклад, К. Реус-Сміт концептуально представив трактування суверенітету як одного з трьох елементів міжнародних спільнот: конституційного устрою, моральних цілей держави, що віддзеркалюють норми законності дій, суверенітет. Отже, з позицій практичної задіяності в міжнародно-політичному аналізуванні даний підхід представляє якісно нове розуміння національного суверенітету як динамічного й соціально побудованого. Суверенітет дійсно може бути поданий як соціальна конструкція, що змінюється з плином часу, але його сприйняття як загальносистемного атрибута держави є константою [9]. Наприклад Е. Моравчик, визначаючи домінуючу міждержавного підходу, встановлює, що поведінка держави на міжнародній арені обумовлена співвідношенням інтересів різних соціальних груп і ділових кіл [10].

У дискурсі альтернативних підходів деякий час передували два концепти – економічної взаємозалежності і міжнародних відносин. За першим підходом національна держава мислиться як конкретна економічна одиниця і пояснюється як результат політичного вибору. Тут взаємозалежність не є обмеженням суверенітету, але стає його вираженням. Друга альтернатива акцентує на теорії залежності, де існує структурна нерівність між державами. Тут залежність постає умовою, але не є вибором. Основні практичні прояви нерівності відбуваються в ринкових процесах, але не у владних відносинах. Разом із тим, за умов глобалізації сила й влада розуміються як синоніми. Однак практичний економічний успіх східноазійських держав не дозволив повністю верифікувати положення теорії. Перша альтернатива на практиці спрацювала ефективніше. Завдяки залученню переваг і структурного оновлення країни зараховані до напівпериферії подолали прірву розриву в темпах розвитку. Таким чином, висока ефективність у теорії не завжди пояснює нетипові для концептуальної розробки конструкції, що на практиці частішають [11].

Впливовими залишаються підходи з акцентом на факторі суверенітету нації. Політичне трактування нації передбачає її розуміння як більшості політичного населення країни, народу, що проживає на території держави, носія народного суверенітету. Тут єдиним джерелом державного суверенітету є нація, подана як спільнота основних політичних одиниць на державній території, що беруть участь у процедурах політичного управління. Альтернативне розуміння нації з даних позицій може бути трактовано як етнічно однорідної групи в імперських утвореннях, що має право на самовизначення та створення власної держави.

На міжнародному рівні суверенітет означає, що ніщо не може бути зроблено щодо держави без її згоди. Міжнародні правові стандарти засновані на принципі суверенної рівності держав. Проте на практиці цей статус суверенітету залишається вкрай реляційним, якщо не діалектичним, тому що державний суверенітет не тільки залежить від готовності держави бути

суверенною, але й від ступеня суверенітету, який може захистити проти суверенної дії інших. З цієї точки зору, обмеження державного суверенітету логічно впливає вже з факту існування інших суверенних держав.

У сфері міжнародних відносин явно суперечливі позиції теорії демонструють, як складно розраховувати на рівність суверенітету і національної політики. З усвідомлення теоретиками цієї суперечності народилася теорія “права на втручання”. Адепти останньої також стверджують, що обмеження політичного суверенітету мають в основі правові норми та зрештою повертаються до значень “моралі”. Новітні дослідження засвідчують, що “суверенітет етики” стає новим способом мислення про суверенітет, що має на увазі право передбачення цілей, які суперечать основним свободам і правам людини. Такі положення регулярно використовуються для виправдання «гуманітарних воєн». Паралельно виникає питання про те, хто повинен чи в змозі реально виконати обмеження політичного суверенітету держав чи народів. За визначенням, можуть здійснювати “право на втручання” ті, хто має ресурси й засоби, щоб втрутитися. Але тоді право підлягає владі, що є протилежне вищезазначеним цілям. Де-факто, тут політичний суверенітет стає привілеєм тих, хто претендує на дотримання закону. Критики ліберальних концепцій суверенітету, у якій держава перебуває під владою закону, тоді як суспільне життя чітко відокремлене від “приватного життя”, надто деполітизовані. Зокрема, К. Шмітт зазначає, що, за визначенням, стандарти і процедури безсилі у визначенні, хто повинен вирішувати долю людей, коли самі вони вже не можуть це зробити.

Реальна влада суверенного актора не завжди є “суверенною” за формальним правом чи статусом. Гегемонії, що здійснюється у зв'язку з ефектами влади, часто діють поза межами закону, хоча й вони також є за формою суверенними. Таким чином суверенітет залишається провідним механізмом захисту національних інтересів у реальному світі, але змінюються параметри його практичного виявлення.

Комплексний аналіз сучасних підходів у межах прикладного аналізування зовнішньої політики держави дає змогу стверджувати: у західній експертній спільноті немає єдиного погляду на роль суверенітету в сучасній політичній практиці. Принципові позиції представлені прихильниками традиційного підходу та прихильниками оновлення останнього. Перша позиція характеризується як позиція послідовних сувереністів. Наприклад, американський політолог М. Уолцер, стверджує, що суверенітет походить від права народу на самовизначення. Він втілює історію, культуру й соціальні особливості. Завдання держави полягає в підтриманні політичного простору, а зовнішні сили мають поважати політичний процес. Втручання у простори інших акторів бачиться можливим лише у вигляді обмеженої за часом, цілями та засобами «справедливої війни».

Протилежна точка зору, насамперед, представлена розробками фахівців з міжнародно-правової проблематики. Зокрема, американський юрист Ф. Теона обґрунтовує необхідність обмеження суверенітету як такого, що не відповідає моральним вимогам, які висуваються до політичних інститутів. Як наслідок - міжнародне право позбавлене відповідної опори. Відомі політологи М. Хард та А. Негрі стверджують, що суверенітет – невід’ємний від сучасного політичного контексту. А саме – глобального стану війни, ситуації, за якої насильство може відбутись у будь-який момент. Відтак класичний суверенітет уже не в змозі захистити від насильства і перестає бути достатньою підвалиною для формування міжнародних відносин. Новий суверенітет повинен відповідати імперативу демократії, що в практичному вимірі передбачає реформування ООН у всенародно виборчий інститут в 400 округах по 10 млн. у кожному поза залежності від національних кордонів [12]. Так, на думку Дж. Анамбе, суверенітет повинен тлумачитися як похідна структура, у якій право співвідноситься з життям. Тут змістовно використовується відома теза М. Фуко, за якою життя, як таке, стає основним об’єктом проєцирування розрахунків державної влади. Як

наслідок держава проникає у приватне життя людини через національну ідентичність, а через громадянство суверенітет стає формою існування. Разом із тим, тут фіксується неготовність національних еліт відмовитись від традиційних форм представництва.

Прихильники деактуалізації традиційних національних підвалин міжнародно-системних побудов аргументують власну позицію з огляду на історичність процесу формування системи національних держав. Сприйняття національного суверенітету як недоторканного та незмінного виникло за певних історичних умов, які, на сучасному етапі світового розвитку, відсутні у значної частини сучасного світу. Разом із тим, гуманітарні виміри реагування міжнародної спільноти потребують зовнішнього втручання та легітимації наднаціональних сил, тоді як розширення кордонів сфери дій міжнародних сил мають бути чітко визначеними й отримати нормативно-правову регламентацію, що відбиває розрив між практикою міжнародних взаємодій і традиційним сприйняттям національного суверенітету.

Література

1. Моисеев А.А. Суверенитет государства в современном мире. Международно-правовые аспекты / А.А. Моисеев. – М. : Научная книга, 2006. – 246 с.
2. Сергунин А.А. Суверенитет: современные дискуссии в теории международных отношений / А.А. Сергунин // Научные ведомости Белгородского госуниверситета. – 2010. – Вып. 16. – Серия “История. Политология. Экономика. Информатика”.
3. Strange S. The retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy / S. Strange. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 239 p.
4. Сергунин А.А. Суверенитет: эволюция концепта [Електронний ресурс] / А.А. Сергунин // Политэкс. – 2010. – № 4. – Режим доступу: <http://www.politex.info/content/view/756/30/>
5. Waltz K.N. Theory of International Politics / K.N. Waltz. – N.Y. : McGraw-Hill, 1979. – 250 p.

6. Krasner S.D. Power, the State and Sovereignty: essays on international relations / S.D. Krasner. – Routledge, 2009. – 312 p.
7. Тилли Ч. Борьба и демократия в Европе, 1650-2000 гг. / Ч. Тили; пер. с англ. А.А. Калинина. – М. : Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2010. – 456 с.
8. Wendt A. Social Theory of International Politics / A. Wendt. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 452 p.
9. Reus-Smit C. The Moral Purpose of the State: Culture, Social Identity and Institutional Rationality in International Relations / C. Reus-Smit. – Princeton NJ : Princeton University Press, 1999. – 199 p.
10. Moravcsic A., Milner H.V. Power, Interdependence and Non-state Actors in World Politics / A. Moravcsic, H.V. Milner. – NJ : Princeton University Press, 2009. – 299 p.
11. Stein B.N. Refugee Repatriation, Return and Refoulement During Conflict / B.N. Stein // USAID Conference Promoting Democracy, Human Rights and Reintegration in Post-conflict Societies. – October 30–31, 1997. – 15 p.
12. Hardt M., Negri A. Empire / M. Hardt, A. Negri. – London : Harvard University Press, 2001. – 478 p.

Article is devoted to the concept of «sovereignty», with special attention paid to issues such as sovereignty belonging (or is it public or territorial formation), the criteria of a sovereign state, but also challenges traditional ideas of sovereignty, which may require revision of very concept of sovereignty.

Key words: national sovereignty, state, globalization.

Статья посвящена понятию «суверенитет», при этом особое внимание обращено на такие вопросы, как принадлежность суверенитета (принадлежит ли он населению или территориальному образованию), критерии суверенного государства, а также вызовы традиционной идее суверенитета, которые, возможно, требуют пересмотра самой концепции суверенитета.

Ключевые слова: национальный суверенитет, государство, глобализация.